

Adresse Fossveien 24
0551 Oslo
Norge

Telefon (+47) 22 99 55 00

Post Postboks 6853
St. Olavs plass
N-0130

Faktura Postboks 386
Alnabru
0614 Oslo

Org.no. 977027233
Giro 8276 0100265

Camilla Vogt Chylie
Dans i skolen og fremtidig kompetanse

PPU – Dans
Balletthøgskolen 2015

KHIODA
Kunsthøgskolen i Oslo,
Digitalt Arkiv

www.khioda.no
khioda@khio.no

Publikasjoner som arkiveres/publiseres i KHIODA reguleres av Lov om opphavsrett til åndsverk.

Opphavsmannen beholder opphavsretten til materialet i KHIODA, men gir brukerne tillatelse til å sitere fra verket, samt videreformidle det til andre, i henhold til åndsverkslovens regler. En forutsetning er at navn på utgiver og opphavsmann angis.

Kommersiell bruk av verket er ikke tillatt uten etter skriftlig avtale med opphavsmannen.

Kunsthøgskolen i Oslo, avdeling Balletthøgskolen
Lærerutdanning

Utdanning:	Praktisk- pedagogisk utdanning
Eksamenstype:	skriftlig hjemmeeksamen
Emnekode:	PD401 Pedagogikk PD402 Fagdidaktikk dans
Emnenavn/fag:	Pedagogikk og fagdidaktikk
Kandidatnummer:	990690
Dato for innlevering:	18.05 2015 kl. 09.00

DANS I SKOLEN OG FREMTIDIG KOMPETANSE

Foto: privat 2012 (brukt med tillatelse)

INNHALDSFORTEGNELSE

1. Innledning.....	side 4
2. Hoveddel	
2.1 Kunnskap og kompetanse.....	side 4-7
2.2 Fremtidig kompetanse.....	side 7-8
2.2.1 Samarbeid og elever i skolen.....	side 8-9
2.2.2 Kommunikasjon i skolen.....	side 9-10
2.2.3 Samarbeid og kommunikasjon gjennom lek.....	side 10-11
2.3 Dans som eget fag.....	side 11-12
2.3.1 Å lære gjennom dans.....	side 12-14
2.3.2 Å lære i dans.....	side 14-16
2.3.3 Å lære om dans.....	side 16-17
2.3.4 Samarbeid og kommunikasjon gjennom dansefaget i grunnskolen..	side 18
3. Avslutning.....	side 19
4. Litteraturliste.....	side 20-21

1. INNLEDNING

Dans som fag i fremtidens skole. Som dansepedagog ved en privat grunnskole, er jeg opptatt av hva dansefaget kan gi elevene mine hver time, hver uke, hvert skoleår, men også i fremtiden. Jeg ønsker med denne oppgaven å belyse noen sider av hvordan dans som fag kan bidra til utviklingen av viktige fremtidige kompetanser.

Hvordan kan dans som eget fag i grunnskolen spille en aktiv rolle i å utvikle viktig fremtidig kompetanse for elevene?

Jeg vil starte med noen begrepsavklaringer av kunnskap og kompetanse, og se litt på betydningene av disse ordene i en pedagogisk sammenheng.

Jeg vil se litt på hvilke kompetanser som regnes som viktige med tanke på fremtidens skole, både gjennom «21. St Century Skills» og Ludviksen-utvalget. Videre vil jeg se nærmere på kommunikasjon og samarbeid som to viktige fremtidige kompetanser. Dette er begge begreper som dekker mye, jeg har valgt å se nærmere på kommunikasjon og samarbeid i skolen og i dans som eget fag. Når jeg belyser noen ulike måter man samarbeider og kommuniserer på gjennom dans, er det også viktig for meg å skrive noe om hva dansens grunnelementer er. Jeg har også forsøkt å gi et bilde av hva kommunikasjon og samarbeid i dans er, gjennom tre ulike læringsformer i dans der man lærer gjennom dans, i dans og om dans. De konkrete forslagene og eksemplene jeg skisserer, er fra egne erfaringer med dans i grunnskolen. Til slutt har jeg laget et skjema for å vise hvordan man både samarbeider og kommuniserer gjennom de ulike opplevelsese- og læringsformer i dans.

2.1 KUNNSKAP OG KOMPETANSE

I boken "Pedagogisk Psykologi" (2004), beskriver Anita Woolfolk kunnskap som et resultat av læring. Hun skriver at kunnskapen er mer enn et resultat, fordi kunnskap også gir støtte for ny læring.

Hver enkelt av oss benytter oss daglig av kunnskap. Kunnskap kan være et hjelpemiddel i utøvelse av et fag eller et yrke, da har kunnskapen en instrumentell verdi for oss. Kunnskap kan også dreie seg mer om «hvordan verden fungerer», og gi oss dypere innsikt i hvordan ting er rundt oss. Vi mennesker er bærere av kunnskap, vi formidler og tilegner oss kunnskap

gjennom miljøet vi vokser opp i og gjennom samhandling med andre. Denne type kunnskap kaller vi personlig kunnskap. Kunnskap kan også sees som noe som ligger utenfor oss bærere, kunnskapen som kan spores i naturen og i samfunnet rundt oss (Lauvås, Handal 2000).

I Norges nasjonalbibliotek samles det meste av det vi omgir oss med av skreven informasjon. Alt fra artikler, aviser og ikke minst reklame arkiveres fordi dette er kunnskap om vårt samfunn som kan være viktig å vite noe om i fremtiden. Samfunn som ikke kan lagre informasjon ved hjelp av bøker, databaser osv. vil være avhengig av at bærere av kunnskapen videreformidler gjennom fellesskapet. Denne kunnskapen læres gjennom og i praksis. Handling er viktig for å "få kunnskapen under huden". Refleksjon er også viktig, for å unngå at man til en hver tid hermer og for å kunne erfare ny kunnskap i lys av eksisterende kunnskap.

Aristoteles delte kunnskap inn i tre deler; påstandskunnskap, fortrolighetskunnskap og ferdighetskunnskap. Påstandskunnskap innebærer det vi kan vite at er og hvorfor, bærerne er historien, kulturen og vitenskapen. Fortrolighetskunnskap foregår i nåtid og er kroppslig forankret; det kan ta tid å tilegne seg denne kunnskapen, da den bygger på intuisjon og erfaringer. Enkeltindividene er bærere av denne type kunnskap. Ferdighetskunnskap bæres av "mesterne", praksisfellesskapet og yrkedstradisjoner. Dette er oppskrifter på hvordan man skal tilegne seg og utføre oppgaver, og det er fremtidsrettet. Både påstandskunnskap, fortrolighetskunnskap og ferdighetskunnskap innehar skreven og taus kunnskap. Taus kunnskap kan defineres som personlig kunnskap som man ikke kan formulere fullt ut i språklig form. Taus kunnskap er allikevel aktivt tilstede når kunnskap knyttes til læring (Lauvås, Handal 2000). Dette kan være kunnskap om ting du har lært deg gjennom flere år i dagliglivet og gjennom et yrke. Du tilegner deg kunnskap og ferdigheter som trengs i ulike sammenhenger.

I 1982 lanserte Handal og Lavås begrepet: "praksisteori" (Lavås, Handal, 2000). Det de ønsket å belyse med dette begrepet var at i en pedagogisk sammenheng må man alltid huske på at elever og studenter innehar erfaringer og kunnskap. De kommer ikke blanke i et møte med deg eller en institusjon. Dette kan være et godt utgangspunkt i møte med elever i danseundervisning i grunnskolen, og viktig å huske på i tilrettelegging av dansetimen. Det å huske at elevene mest sannsynlig innehar et forhold til bevegelse, kropp og rom og ta tak i

deres egen praksisteori, vil være veldig verdifullt. Ved å være klar over elevenes ulike praksisteori vil man kunne hjelpe elevene å knytte eksisterende kunnskap med ny kunnskap. Jean Piaget (1896 - 1980), kalte dette likevektsprinsippet. Han mente at vi alle har en trang til å kunne kategorisere det vi erfarer og lærer inn i ulike skjemaer. Når ny kunnskap oppleves, har vi en naturlig trang til å finne en måte å samkjøre ny kunnskap med eksisterende kunnskap. På denne måten bygger vi ny kunnskap.

Gjennom læring av erfarne yrkesutøvere, vil man få mulighet til å lære i, gjennom og om et faglig område. Man vil få samlet kunnskap "rett fra kilden", og dette er det tradisjonelle mester - lærling - forholdet. Mye taus kunnskap videreformidles på denne måten, og det viser kanskje at sosialt samvær er viktig for å ivareta og videreutvikle kunnskap.

Ikke all yrkeskunnskap er taus, ofte er rekkefølge for fremgangsmåte beskrevet og forklart muntlig (Lauvås, Handal 2000). Oppbygningen av en undervisningstime i klassisk ballett er lagt opp med barreøvelser før senterøvelser, plié før battement tendu osv.

Begrepet "kompetanse", kommer fra det latinske "competentia", som har med skikkethet å gjøre. Tradisjonelt har begrepet vært knyttet til juridiske områder der domstolen har rett til å ta en avgjørelse. Her brukes begrepet for å beskrive at man enten er kompetent - eller så er man det ikke. Dette er en formell kompetanse. I utdanningssammenheng snakker man om realkompetanse. Dette er et utvidet kompetansebegrep. Realkompetanse gjenspeiler alle de kunnskaper som man har tilegnet seg gjennom erfaringer, arbeid, utdanning eller på annen måte. I K06 beskrives hvilke ferdigheter elevene skal tilegne seg som *kompetansemål*. Her mente man at kompetansebegrepet var godt egnet til å fangt opp elevens utbytte av læringen. Med ordet kompetanse kan vi sikte til det å beherske noe, det å kunne løse oppgaver og det å kunne møte utfordringer. Kompetanse kan sammenliknes med den verktøykassen du har med deg overalt, som gjør det lettere for deg å håndtere ulike situasjoner. Måten vi håndterer utfordringer på vil gjenspeile vår kompetanse (Stensaasen, Sletta, 1996). Kompetanse knyttes da til noe vi *braker*, ikke noe vi har. Kompetanse utvikles gjennom et samspill av fag, sosiale relasjoner, kommunikasjon og emosjonelle ferdigheter. I dans kan man trene opp teknisk kompetanse (ferdigheter), dette gjøres gjennom repetisjoner og trening over tid. Her knyttes da kompetanse til spesielle områder der det stilles definerte krav til oss.

Der kunnskap kan virke som noe fast, noe du eier, kan kompetanse oppleves som et mer dynamisk begrep. Både ordet kunnskap og kompetanse, er begreper som sikter til noe du kan

oppnå ved å lære om noe, studere noe og erfare noe. I pedagogisk sammenheng blir både kunnskap og kompetanse et middel for å oppnå noe, for eksempel å få seg en jobb, utføre hverdagslige gjøremål og kunne bidra i samspill med andre mennesker. Både kunnskap og kompetanse vil på denne måten bidra til fellesskapet. I læreplanene kan vi se at den er basert på ulike kunnskapsområder. De som bidrar til å lage lærerplaner innehar kunnskap om hva elevene skal lære. *Kunnskap* er grunnlaget for de som bidrar til læreplanene, mens *kompetanse* er det samlede begrepet for det elevene skal sitte igjen med av kunnskap, ferdigheter og holdninger.

2.2 FREMTIDIG KOMPETANSE

Vi lever i et samfunn som er opptatt av utdanning og fremtid, og i 2013 oppnevnte regjeringen et offentlig utvalg som skulle vurdere hvordan skolen dekker de kompetanser elevene vil trenge i fremtiden. Utvalget ble kalt Ludvigsen-utvalget. Utvalget skal blant annet vurdere og analysere alle fag i grunnskolen, med utgangspunkt i tidligere lærerplaner og den eksisterende læreplanen K06. I september 2014 leverte utvalget en utredning. Den endelige rapporten skal være klar i juni 2015. Utvalget poengterer i sin utredning at hvordan og hva elevene lærer under bestemte betingelser, vil legge grunnlaget for deres vurderinger av fag og kompetanser i fremtidens skole. Vi står altså ved trappene til en ny skolereform, der fremtidens kompetanser vil være viktige for hvilke valg som blir avgjørende i en ny læreplan. Et tilsvarende internasjonalt prosjekt er P21, som oppsto i 2002 i USA. Dette var et samarbeidsprosjekt mellom private aktører (flere store firmaer som blant annet Apple og Microsoft), utdanningsledere og nasjonale myndigheter. De bruker begrepet «21St Century Skills» og viser til et stort spekter av kunnskaper, ferdigheter, holdninger og arbeidsvaner. Dette er kompetanser som lærere, professorer, arbeidsgivere og andre som er opptatt av utdanning, mener er viktige for å lykkes nå og i fremtiden. «21St Century Skills», skal kunne brukes i all utdanning i alle fagområder og i alle arenaer elever møter. De presenteres gjennom læringsutbytte (hva elevene skal sitte igjen med av ferdigheter og kompetanse) og gjennom støttesystemer (hva som skal til for å hjelpe elevene å oppnå læringsutbytte). Her deler man inn kompetanser i områdene: allmenne fag, læring og innovasjon, teknologi og media, hverdagsliv og karriere.

Ludvigsen-utvalget skriver i sin rapport av september 2014, at de har bestilt en kartlegging av kompetanser for det 21. århundre. Der fant forskerne ut at det er ti kompetanser som går igjen både i internasjonale og nasjonale sammenhenger. De ti kompetansene er: fagkompetanse,

IKT-kompetanse, kommunikasjon og samarbeid, kreativitet og innovasjon, kritisk tenkning og problemløsning, metakognisjon og å lære å lære, personlig og sosialt ansvar, etisk og emosjonell bevissthet, kulturell bevissthet og karriere- og jobbkompetanse, borgerskap; lokalt og globalt (Ludviksen-utvalget,2014).

I rammeverket for «21St Century Skills» deler de inn kompetansene i fire hovedkategorier: måter å tenke på, måter å arbeide på, arbeidsredskap og å leve i verden. Under kategorien; måter å arbeide på, er kommunikasjon og samarbeid. Noe av det viktigste man jobber med gjennom dansefaget er nettopp kommunikasjon og samarbeid. Jeg ønsker derfor å se litt nærmere på disse to kompetansene og hvordan man kan tilrettelegge for økt kompetanse i samarbeid og kommunikasjon med dans i grunnskolen.

2.2.1 SAMARBEID OG ELEVER I SKOLEN

Samarbeid er en av fem ferdighetsdimensjoner i sosial kompetanse (Ogden 2014,Gresham og Elliott, 1990). De andre fire er; empati, selvhevdelse, selvkontroll og ansvarlighet. I boken "Gruppeprosesser" (Steinsaasen,1998), belyses det at selve ordet samarbeid oppfattes forskjellig i ulike situasjoner. Første del av ordet "sam" benyttes blant annet i ord som samtale, samvær og sambygding, mens ord som skape, gjøre og lage brukes om det å arbeide. Her kan vi se at første del av ordet handler om å starte noe, mens andre del beskrives som å løse noe eller å få til noe. Her kan vi konkludere med at samarbeid er at flere går sammen om å løse noe. Men samarbeid er et stort begrep og det omfatter også det å dele, hjelpe hverandre, se og lytte, følge beskjeder, holde avtaler og ta hensyn (Ogden,2001). Samarbeid krever at to eller flere er sammen om noe. Gjennom skolen som en sosial arena, vil man måtte samarbeide. Samarbeid utvikles gjennom relasjoner i samspill og i møter med andre. Det kan også være en arbeidsmetode for læreren. Elevene samarbeider når de lytter til læreren, når de ser på læreren og når de rekker opp hånden og ikke prater i munnen på hverandre. Samarbeid i og gjennom dans kan handle om å bidra aktivt til fellesskapet og i ulike arbeidsgrupper; lytte til hverandre og komme med forslag. Det kan også handle om å plassere seg i forhold til hverandre i rommet, slik at alle har plass og man ikke kan komme til å skade noen med sine bevegelser. Samarbeid blir da noe aktivt og noe som skjer der og da, man tilpasser seg medelever og rommet og man får trent på fysisk samarbeid. Fysisk samarbeid gjennom dans er også det å jobbe med partner eller kanskje rekvisitter. I partnerarbeid er det veldig tydelig for elevene at samarbeidet er viktig, hvis ikke kan vi skade andre eller oss selv. Gjennom samarbeid kan elevene støtte egen læring og bidra til utvikling

av medelevers læring. Som lærer samarbeider jeg med elevene mine hele tiden, dette gjør jeg blant annet ved å tilpasse danseundervisningen slik at alle får en mulighet til å delta uansett nivå og bakgrunn. Hvis jeg ikke samarbeider med mine elever, risikerer jeg fort at de mister fokus, kjeder seg og får lite utbytte av dansetimen.

Samarbeidet kan også gjenspeile hvordan vi gir hverandre tilbakemeldinger etter en visning. Hvordan vi gir hverandre tilbakemeldinger, og hvordan vi jobber sammen er også avhengig av hvordan vi kommuniserer og hvilket forhold vi har til kommunikasjon.

2.2.2 KOMMUNIKASJON I SKOLEN

Kommunikasjon kommer av det latinske *communis*, som betyr ”felles”. Verbet *communicare* betyr ”å gjøre felles”. Det er dette kommunikasjon handler om. I samspill med andre finnes det alltid en form for kommunikasjon (Askland og Sataøen,2000).

Som lærer må man ta ansvar for å tilrettelegge og ivareta en kommunikasjon med elevene. Kommunikasjon i skolen tjener som et undervisningsformål. Elevene skal sitte igjen med ulike ferdigheter, kunnskaper og holdninger i flere fag og kommunikasjon gjør det mulig for læreren å formidle dette til elevene. Både elevene og læreren kommuniserer og kommunikasjonen omfatter gjerne ulike formuleringer, oppfatninger og forståelse av budskap. Vi har alle ulike mottakerapparater og tolker, oppfatter og forstår hverandre ulikt. I dansetimen vil det være rom for mange måter å kommunisere på, både i skapende arbeid og ikke minst i ulike arbeidsprosesser. I dansetimen vil man aktivt jobbe med å visualisere kommunikasjon, fordi vi bruker kroppen som utgangspunkt for kommunikasjon. Vi kommuniserer med læreren, med hverandre eller kanskje med et publikum. Elevene kommuniserer ulikt om de kommuniserer med lærere eller medelever. Vi bruker ulike måter å kommunisere på om vi danser for barn eller om vi danser for voksne, vi tilpasser kommunikasjonen ut ifra hvilket publikum vi har, fordi vi ønsker at publikummet skal forstå det vi ønsker å formidle gjennom dans. Kommunikasjon kan defineres som å formidle informasjon (Stensaasen, Sletta, 1996). Dans dreier seg i stor grad om formidling. Enten det har vært i et historisk perspektiv, der man skal formidle ønske om bedre avlinger eller i en forestilling som «Fotballballetten» av Jo Strømgren, der man tar for seg temaer som maskulinitet, myter og realitet rundt fotball.

I en skolesituasjon er det naturlig å se på kommunikasjon som en *ferdighet* som kan utvikles og læres gjennom sosiale møter. Ved å jobbe tett på elever i grunnskolen, og følge deres

kognitive og fysiske utvikling på nært hold, opplever man at deres ferdigheter i kommunikasjon og sosialt samspill endres, utvikles og tilpasses miljøet. Man kan nesten se at elevene er igjennom en prosess. Svein Stensaasen og Olav Sletta (1996) skriver om kommunikasjon som prosess. Kommunikasjon som prosess er et resultat av at kommunikasjon er dynamisk, foranderlig i forhold til tid, sted, kjønn, humør osv. Deltakerne må derfor lære å tilpasse seg. Prosessen har ingen begynnelse, midt eller slutt. Ved å justere kommunikasjonsferdighetene slik at de passer til elevens ståsted og miljø, vil læreren kunne bedre læringssituasjonen for sine elever. Dette vil også kunne ha vikarierende forsterkning på elevene i en prosess, der de møter en lærer som tilpasser seg og på denne måten viser ønske om å tilrettelegge for sine elever. Lærers kompetanse har stor betydning i møte med elevene. Hvis læreren viser kompetanse i sitt fag, er det naturlig nok lettere å få elevene med. Min kommunikasjon med elevene starter utenfor klasserommet hver morgen, her tar jeg hver og en i hånden og tar meg tid til å hilse, spørre om forskjellige ting i forhold til hvem de er, og jeg bruker tid på dette. Kanskje noen har på seg noen nye klær, har klippet håret, sminket seg fint, for meg er dette tiden for å gi noen personlige tilbakemeldinger og samtidig få litt oversikt over dagens humør hos den enkelte. Samtidig får jeg hørt stemmen til alle mine elever. Stemmen og språket er et verktøy vi bruker i kommunikasjon. Lev Vygotsky (1896 - 1934), mente at språket er det viktigste verktøyet vi mennesker har. Han beskriver språket som et symbolsk verktøy, som blir overlevert fra voksen til barn gjennom formell og uformell undervisning og samhandling. Språket er en verbal kommunikasjon. Vi kommuniserer også gjennom ikke - verbal kommunikasjon som; blikk, nikking, hilsing og annen kroppslig kommunikasjon. Kommunikasjon gjennom og med kroppen er den utøvende dansens viktigste element.

2.2.3 SAMARBEID OG KOMMUNIKASJON GJENNOM LEK

6-åringen kommer rett fra barnehagen og er ofte vant til å leke masse. Førsteklassingene kan fort bli små i den store skolen, og rutinene er ofte veldig annerledes enn i barnehagen. Fra å ha mulighet til mye fysisk aktivitet og lek i barnehagen, kan overgangen til å sitte stille lenge i skolen være stor for mange. Det å ha fysiske fag som kan bygge videre på det 6 - åringen er vant til og ofte liker godt slik som lek, er rett og slett gull verdt. Lek er noe de aller fleste har et forhold til. Gjennom lek utvikler man seg, fordi i lekens rom forholder man seg til hverandre. I leken kommuniserer og samarbeider barna helt naturlig. I den aktive, fysiske leken forholder man seg til hverandre med kropp i tid og rom. På denne måten er det ingen motsetninger mellom lek og dans. Dansen bruker kroppen som verktøy, i tid og rom. Der

hoppetau og baller kan defineres som leker, ville man i dansens verden kalt dette rekvisitter og kanskje brukt det med et mål om å formidle en historie.

Den sveitsiske utviklingspsykologen Jean Piaget (1896 - 1980), har hatt stor interesse for lekens bidrag til barnets kognitive utvikling. Piaget delte menneskets utvikling inn i fire stadier. 6-åringen er i følge Piaget på det han omtaler som det preoperasjonelle stadiet. På dette stadiet mener han at barna ikke mestrer mentale operasjoner enda, men de beveger seg mot det. Det de gjenkjenner er tilknyttet fysiske handlinger. De fleste som jobber med 6-åringer kan nok kjenne seg igjen i at det er viktig å gi enkle, korte og konkrete beskjeder. I formidling av faktakunnskap kan det være smart å bruke håndfaste gjenstander og former i undervisningen (Woolfolk,2004). I skolegården, der den frie leken får spillerom, kan man observere barna i rollelek. Her kommuniserer de både verbalt og ikke -verbalt "som noen andre", de lever seg inn i rolle og opptrer slik de tenker at denne personen ville ha gjort. Når du observerer dem, kan du se at de av og til "leter" etter hvordan karakteren deres skal være, og at de tilpasser karakteren til de andre i leken. Deres naturlige måte å samhandle på gjennom kommunikasjon i leken kan kanskje vise oss at vi har en evne til å tilpasse både samarbeid og kommunikasjon i forholdt til det miljøet vi er i. Med dans i skolen kan man tilrettelegge for læring og videreutvikling av disse kompetansene, på en naturlig måte.

2.3 DANS SOM EGET FAG

Dans i K06 er et *element* i musikkfaget samtidig som det er en *aktivitet* i kroppsøvfaget (Ludviksen-utvalget, 2014). Dans er ikke et eget fag i den offentlige grunnskolen, men elevene får altså noe læring i og om dans gjennom musikkfaget og kroppsøvfaget. På ungdomstrinnet kan man i tillegg velge faget *sal og scene*, der hovedområdene er å skape og formidle. Under det å skape, står det at det *kan* omfatte dans (Utdanningsdirektoratet, 2012). Det finnes mange engasjerte lærere i hele landet som bruker dans i grunnskolen, enten det er gjennom kroppsøvfaget eller gjennom musikkfaget.

Jeg har jobbet tett på elever i grunnskolen med dans som eget fag i to år nå, og fått gleden av å se hvordan elevene utvikler seg med og gjennom dansefaget. Vi har hatt en time i uken sammen, og det er elever fra 1.klasse til 10.klasse. Jeg har fått erfare hvordan elevene har utvidet sitt forhold til det å samarbeide gjennom gruppearbeid, presentasjoner og fysisk samarbeid på gulvet. Jeg har sett hvordan elevene har kommunisert med armer og ben, og overrasket både seg selv og meg med kreativitet og nyskapning i formidling av budskap. Ved

å undervise elevene i dans, gjennom dans og om dans kan man bidra til å styrke og utvikle kommunikatív kompetanse og samarbeidskompetanse hos elevene med en litt annen tilnærming enn de ville hatt i et akademisk fag.

2.3.1 Å LÆRE GJENNOM DANS

Å lære gjennom dans, hadde tidligere et allmenndannende perspektiv. Man gikk på den lokale danseskolen og lærte sosiale danser som sving og vals for å få god kroppsholdning og lære seg sosiale danser slik at man kunne danse som en del av et sosialt samvær med andre. Jeg har møtt flere godt voksne menn og damer som forteller at de gikk på den lokale danseskolen da de var yngre - fordi alle måtte det. Danseskolen var en sosial arena der dansen på mange måter hadde en *instrumentell* verdi.

Elevene lærer gjennom dans ved å jobbe med dansefaget aktivt, både fysisk og mentalt. Gjennom dansefagets ofte naturlige organisering i grupper og par, tilrettelegges det for sosial læring, kognitiv læring, kommunikasjon og samarbeid. Utvikling av sosial kompetanse skjer gjennom relasjoner (Stensaasen og Sletta, 1996). I møte og samspill med andre lærer man seg hvordan man skal kommunisere for å bli hørt, sett og forstått. I dansetimen kan man tilrettelegge for nye relasjoner mellom elever, ved å velge gruppe for elevene. På denne måten vil elevene måtte samarbeide med forskjellige medelever, og nye relasjoner kan bygges.

I en 5.klasse lagde jeg en dans i samarbeid med elevene som vi kalte: «News and Us». Her jobbet vi med å kartlegge hva nyheter er, hva det kan være og hva det kan gjøre med oss som mennesker. Dette skulle vi uttrykke gjennom dans. Det hele var en prosess, der vi jobbet frem trinn og sekvenser i samarbeid, noe var satt koreografi som elevene kopierte fra meg og noe var eget stoff som elevene selv hadde laget gjennom kreativ dans. Senere filmet jeg alle elevene og lagde en film av resultatet. Her brukte vi dans som en uttrykksform. Vi ønsket å formidle noe kun gjennom bevegelser. Alle elevene fikk bruke sitt uttrykk i koreografien, og det ble et fantastisk resultat med mangfold og variasjon. Elevene kommuniserte med hverandre, med seg selv, med meg som lærer, med rekvisita og med kamera. Som lærer tilrettela jeg for prosessen og jeg minnet elevene på viktigheten av å kommunisere tydelig gjennom kroppsspråk, i forhold til hva vi hadde kommet frem til i oppgaven. Da elevene senere vurderte seg selv ved å se på videoen, var det flere som bemerket betydningen av å kommunisere tydelig med bevegelser. Det handler ikke nødvendigvis om å overdrive alt man

gjør, men å være tydelig i det bevegelsesstoffet man jobber med. Å forsøke å tydeliggjøre bevegelsene når man danser, blir litt som å ikke mumle når man snakker. Elevene vurderte også seg selv og de ulike gruppene de hadde jobbet i. Her måtte elevene samarbeide, de måtte løse konkrete utfordringer i samspill med hverandre, de måtte kopiere, utforske, prøve, feile, diskutere og jobbe sammen. Dette gir elevene sosial trening. Gjennom å jobbe på denne måten med dansefaget får de styrket sin sosiale kompetanse og sine ferdigheter i kommunikasjon, fordi de blir satt sammen til å løse konkrete utfordringer. Det at de sammen utøver noe, kan bidra til økt gruppefølelse og mestring. Denne type mestring kan også bidra til økt trygghet på å tørre å formidle en idé eller tanke til andre.

Samarbeid kan bidra til å gi følelse av fellesskap, gi trening i forhandling og gi et grunnlag for å oppleve dansen som noe sosialt. Den sosiale dansen kan være å danse en polonese til skoleballet eller å danse sammen i dansetimen.

Å lære gjennom dans betyr også at opplevelsene og erfaringene er tilrettelagt for å lære om andre fag og ferdigheter gjennom dans. På denne måten vil man ha muligheten til å kunne *forstå* andre fag, sett i en ny sammenheng - der man er aktivt tilstede i kroppen i læringsprosessen. Det å være aktivt tilstede med hele kroppen, både fysisk og mentalt, vil kunne bidra til å øke muligheten for å memorere kunnskap. Hvis elevene i 1.klasse jobber med former i matte, kan vi overføre dette til å jobbe med formasjoner i dansetimen. Vi lærer ulike danser, og benytter oss av ulike måter å kommunisere på i rommet. La oss si at i mattetimen så tegner de ulike former, og skal sette ord på firkanter, triangler, ovaler og sirkler. Elevene har et forhold til former, som vi kan jobbe videre med i dansetimen. Vi knytter elevenes eksisterende kunnskap med noe nytt, i en ny sammenheng. Vi kan da skape disse ulike formene sammen gjennom samarbeid. Hele klassen skal stå i en firkant, trekant og oval når vi danser. For å hjelpe elevene til å se formene vi lager sammen i rommet, kan vi for eksempel tegne streker på gulvet med teip. Vi kan dele klassen inn i grupper der hver gruppe har ansvar for sin strek i den totale formen. Slik skaper vi aktivt formene i rommet med oss selv og teipen som verktøy. Etterhvert kan vi ta vekk teipen og øve oss på å skape formene sammen uten teipen til å hjelpe oss. Vi må samarbeide og kommunisere igjennom hele prosessen for å få dette til. Da kan vi kanskje oppleve at elevene husker hvor de sto i rommet, i forhold til hverandre eller i forhold til hvilke trinn vi gjorde hvor. Kanskje de ser for seg teipen, medelever og på en eller annen måte memorerer deler av det helhetlige bilde. Slik kan vi stimulere elevene også til å visualisere formene, noe som kan bidra til hukommelsen av

dette. Elevene får mulighet til å visualisere mattefaget gjennom dansefaget og samtidig vil de få mulighet til å øke sin kroppslige kompetanse gjennom å være fysisk medvirkende. Det å bidra med å sette ting i sammenheng gir dybdelæring. Gjennom dans kan man tilrettelegge for dybdeforståelse i allmenne fag. Fysisk ferdighetstrening kan bidra til å forstå kunnskapen på en annen måte.

2.3.2 Å LÆRE I DANS

«*Dance is the hidden language of the soul*» - Martha Graham.

Å lære i dansefaget gir elevene innsikt i dansens grunnleggende elementer; kroppen, rommet, dynamikken og relasjonene. *Kroppen* som et element, innebærer kunnskap om bevegelsesfunksjoner, bevegelsesemner, naturlige aktiviteter og bevegelse og ro. I *rommet* forholder man seg til høydeforskjeller, retninger og bevegelsesbaner. *Dynamikken* i dans inneholder romkvalitet, tidskvalitet, kraftkvalitet og flytkvalitet. I *relasjoner* jobber man med gruppe - partner, rekvisitt - scenografi, lyd- musikk og publikum (Løvset Glad, 2002).

I idrett bruker man kroppen som et verktøy for å oppnå noe, ofte et resultat, i musikk er kroppen et verktøy som skal håndtere et instrument. I dans er kroppen din formidleren, den som uttrykker og kommuniserer. Ved å formidle og kommunisere gjennom kroppen, blir man også sårbar. Her kan man ikke gjemme seg bak ord. Derfor er det viktig at man i dansetimen tilrettelegger for trygghet og åpenhet. Det skal være plass til alle og man skal vise generøsitet mot hverandre. Når man jobber med kropp i dans, jobber vi med hva kroppen kan gjøre av bevegelser. Vi kan ikke danse uten å samarbeide med egen kropp. Det er naturlig å jobbe med navn på kroppsdelene for å skape en bevissthet rundt dette. Her får elevene trent på ferdigheter som koordinasjon og kroppskontroll. I rommet jobber vi med ulike høydeforskjeller og retninger, her får elevene også mulighet til å utforske alene eller sammen, hvor i rommet vi kan plassere de ulike bevegelser vi jobber med. Når vi snakker om rom i dans, kan det være hvor som helst, det kan være ute eller inne, i en gågate, en dansesal eller på en gressplen. Det er det rommet vi danser i som er rammen for vår dans. Dynamikken i dansen beskriver for eksempel om noe går fort eller sakte, er høyt eller lavt, hardt eller mykt. Dynamikken er dansens fargestifter, den er med på å gjøre dansen levende og spennende, slik at ikke alt er på ett nivå, samme sted eller i ett bestemt tempo. Dynamikken sier noe om *hvordan* vi beveger oss. Relasjonene er dansens *hvem* og *hva*. Hvem eller hva samarbeider vi med, kommuniserer vi med, hva ønsker vi å formidle, hva benytter vi oss av i formidlingen?

Fordi dans er et ikke-verbalt språk, blir det viktig å kunne snakke, analysere, tolke og diskutere hva man erfarer i dansetimen (Løvset Glad, 2002). Det gir rom for å formidle inntrykk og reflektere både muntlig og kognitivt, i fellesskap og med seg selv.

Hvordan kan elever lære i dansefaget, når de alle er forskjellige på mange måter og gjerne har forskjellige interesser? Forskjeller gir en unik mulighet i dansetimen til å ta tak i elevenes egne interesser, og skape et rom for dette på skolen. Her tenker jeg på begrepet "praksisteori" (Handal og Lavås, 2000), som jeg beskrev tidligere. Elevene kommer ikke tomme til skolen, de kommer med erfaringer og kunnskap. Hvis noen spiller fotball, går på karate, spiller sjakk eller driver med dataspill - så kan vi alltid bruke elevenes egne kompetanser inn i dansefaget. Fotball og karate er to fysiske sporter som innehar et utall av bevegelsesmønstre, sjakk og dataspill er avhengig av problemløsning og strategier. Kommunikasjon og samarbeid er en del av alle disse aktivitetene. Dans som et fysisk og kreativt fag vil kunne styrke og ivareta elevers interesseområder. Ved å bruke elevenes ulike kompetanser, kan man dessuten bidra til å styrke deres mestringsfølelse, selvtillit og motivasjon. Dette vil igjen kunne bidra til at de er tryggere på seg selv, og kan kommunisere og samarbeide lettere med andre.

I kunnskapsløftet 2006 står det: ” (...) Den tredje er vår kulturelle tradisjon, knyttet til menneskets formidling ved kropp og sinn, i idrett, kunst og håndverk, i språk og litteratur, i teater, sang, musikk og dans. I den forenes innlevelsessevne og uttrykkskraft ” (K06, generelle del, tre tradisjoner s. 6). I dans jobber man med å formidle til andre med kropp og sinn. Det å lære å formidle med kroppen, vil bidra til å øke elevers fysiske kompetanse; motoriske ferdigheter og koordinering. Formidling er en viktig del av elevenes hverdag. Når man skal formidle i dans, må man jobbe med kommunikasjon. Hva vil du kommunisere gjennom dans, med hvem og til hvem er noen spørsmål som vi jobber med i dansetimen.

I skolen legges det stor vekt på de fem grunnleggende ferdigheter; å kunne uttrykke seg skriftlig, å kunne uttrykke seg muntlig, å kunne lese, å kunne regne og å kunne bruke digitale verktøy (Øzerk 2006, s.77). Det å kunne uttrykke seg og formidle egne meninger, det man har lært og ikke minst det man lurer på, er viktig i samhandling med andre. Det å formidle i dans kan stimulere til spontanitet, kreativitet og fantasi. Dansesekvenser og koreografier bygger ofte på en ide om et tema. Temaet kan gjenspeile verden, historien, mennesket, tanker, følelser osv, men det formidles gjennom kropp, dynamikk, rom og i relasjoner.

Elevene lærer å formidle ulike temaer i dans. Det kan læres gjennom ulike dansestiler som for eksempel folkedans, hip hop, jazzdans eller samtidsdans. Det kan også formidles gjennom egen kreativ dans. Det å jobbe med temaer er tidløst. Elevene vil alltid kunne jobbe i dansefaget med å formidle og belyse temaer som er aktuelle for samfunnet de lever i, eller kanskje samfunnet deres foreldre og forfedre levde i. På denne måten kan vi stimulere elevene til å være nysgjerrige og søke ny kunnskap for å forstå egen kunnskap bedre.

2.3.3 Å LÆRE OM DANS

Dans har alltid vært en viktig del av folks samfunn, kultur & historie. Religion og dans, mannsdanser og kvinneedanser, kjededanser og ringdanser, dans i par, folkelig dans, scenisk dans, den individuelle dansen og den frie dansen - for å nevne noen ulike former for dans. Dans finnes og har eksistert i mange ulike former, men den finnes hos alle folkeslag i hele verden. Ved å lære om dans, kan elevene øke sin bevissthet om dansens rolle i samfunnet, dans som samværsform, kulturform og kunstart. Men de kan også lære om samfunnet ved å lære om de ulike danseformer gjennom tidene. Dansens kjennetegn, funksjon og kontekst er hovedfokus.

Elevene våre får møte et variert tilbud av formidlende kunst gjennom sin skolegang, fordi det legges opp til at skoleelevene skal få oppleve forestillinger på turné og noen skoler har flere organiserte klassebesøk til teatre. Den Kulturelle Skolesekken, er en nasjonal satsing der man ønsker å gi profesjonell kunst og kultur til alle elever i landet. De har som prinsipp at elevene skal få tilbud om forestillinger og workshop med profesjonelle aktører, på alle trinn. Dette gjelder både i grunnskolen og i videregående skole. Barn og ungdom får mulighet til å oppleve scenekunst, visuell kunst, musikk, film og litteratur på sin egen skole, eller ved et lokalt sted i skoletiden. Flere av de konsertene som turnerer rundt på skolene, har spesialsydd et opplegg med en pedagogisk tilnærming. Eksempelvis har Panta Rei Danseteater, et dansekompani med base i Oslo, reist rundt til mange av landets skoler og hatt forestillinger og danse-verksted for flere tusen barn og ungdom. Her har elevene fått deltatt i skapende prosesser, vært publikum og vært utøvere i samspill med de profesjonelle danserne i kompaniet. Panta Rei Danseteater har med sitt opplegg bidratt til at elevene får mulighet til å lære både om og i dans. Slike opplevelser har en kort tidsramme, og vi snakker kanskje om en økt på tre timer. Allikevel kan dette bidra til en verdifull opplevelse og læringsprosess for elevene. Den kulturelle Skolesekken bidrar med dette til at mange får tilgang til kulturelle opplevelser, uansett alder, kjønn, bakgrunn og sosial status.

Ved å lære elevene om dans over en lengre periode, vil elevene kunne få enda mer utbytte av å se og oppleve scenekunst. De vil kunne utvikle større forståelse av dansens kunstneriske og kulturelle språk. De vil kunne skille ulike sjangere og former. De vil vite noe om hvordan man kommuniserer gjennom dans, og dermed få enda større mulighet til å fange opp utøvers budskap. Det vil kanskje kunne bidra til å øke elevenes forståelse for formidling av ulike temaer gjennom dansens språk. Når elevene i etterkant reflekterer og vurderer det de har sett, kan de vurdere i forhold til noe de også har et kjennskap til.

Dansen, enten det er samværsdans, religiøs dans eller scenisk dans, handler blant annet om å kommunisere noe. I indisk dans har man for eksempel håndbevegelser som betyr ulike ting som; en løve, et smil, lykke, vandring, vennskap, halvmåne osv. (Qvamme, 2005) Her kommuniseres konkrete symboler på dyr, personer og ting, men også på følelser og forhold.

Ved å lære om sjanger, stil og form i dans gjennom ulike tidsepoker vil elevene med egen kropp få lære om for eksempel dans fra middelalderen eller dans ved hoffet i Paris. Ved å kunne plassere de ulike dansetradisjoner i en historisk, geografisk og sosial kontekst vil elevene utvide sin forståelse for mennesker og historien, hvordan de kommuniserte og hvordan de samarbeidet.

2.3.4 Samarbeid og kommunikasjon gjennom dansefaget i grunnskolen

Jeg har laget en oversikt over de ulike opplevelsese- og læringsformer vi jobber med i dans og sett litt på i hvilke sammenhenger man samarbeider og kommuniserer med hvem.

FOKUS	Innhold	Samarbeid	Kommunikasjon
Gjenskape	kopiere, lære en ferdig sekvens	med lærer, film, den som lærer bort	med lærer, film, den som lærer bort samt medelever
Skape	lage selv, bruke eget dansespråk	med seg selv, medelever og lærer	med seg selv, medelever og lærer
Utøve	øve og prøve ut dansestoff	med seg selv, medelever og lærer	med seg selv, medelever og lærer
Vise frem	for et publikum, kjente, ukjente	med publikum, med dansere	med publikum, med dansere
Observere	se andre danse, forestillinger, utøvende dans	med utøvere, med de andre i publikum	med utøvere
Vurdere	forestillinger, medelever, segselv	med lærer og medelever	med lærer og medelever

Ved å gjenskape i dans, kan elevene lære en satt dansesekvens med ulike trinnkombinasjoner i en dansestil. Her samarbeider man for å lære seg bevegelsesstoffet og samarbeidet kan bestå i å se og lytte, følge beskjeder og ta hensyn. Kommunikasjonen har her en funksjon for å prøve å forstå og mestre de ulike trinn.

Gjennom skapende arbeid i dans, kan eleven bruke egne bevegelsesmønstre helt uavhengig av stil. Her er det viktig å samarbeide med seg selv, men også med andre om man jobber i grupper. Læreren støtter og veileder prosessen der det er behov, så samarbeidet med lærer foregår mye på elevens premisser og etter elevens behov. Kommunikasjonen foregår i løpet av hele prosessen om det er med seg selv gjennom bevegelsesstoffet eller med medelever og lærer. Ved å utøve dans, øver man på det man jobber med. Her kan elevene samarbeide ved å hjelpe hverandre og kommunisere gjennom egen kropp og med medelever og lærere. Når elevene viser dans for andre, samarbeider de med de som ser på og med hverandre i en formidling av noe. Ved å observere andre utøve dans, vil elevene få mulighet til å samarbeide gjennom å lytte og se. De vil kommunisere ikke-verbalt ved å følge med og være oppmerksomme. Elevene vil gjennom å vurdere noe de har sett, enten det er seg selv, medelever eller profesjonelle utøvere, få mulighet til å samarbeide ved å dele synspunkter og kommunisere ved hjelp av skriftlig eller muntlig kommunikasjon.

3. AVSLUTNING

Kompetanse er et samlet begrep for de ferdigheter, kunnskaper og holdninger elevene skal sitte igjen med. Kompetanse er den verktøykassen du har med deg for å kunne håndtere ulike situasjoner, det er noe du *braker*. Fremtidig kompetanse har blitt belyst gjennom «The 21. St Century Skills» i USA og Ludviksen-utvalget i Norge. I Ludviksen-utvalget sin delrapport fra september 2014 skriver de at det er ti kompetanser som går igjen både i internasjonale og nasjonale sammenhenger. Kommunikasjon og samarbeid er to av disse kompetansene. Både kommunikasjon og samarbeid læres og utvikles i møte med andre mennesker. 6 - åringen som kommer rett fra barnehagen og bruker kommunikasjon og samarbeid aktivt i den frie leken, vil ha stor glede av å kunne bygge videre på dette gjennom dansefaget i grunnskolen. Skolen som en sosial arena blir et sted å ivareta, lære og videre utvikle disse kompetansene.

Hvordan kan dans som eget fag i grunnskolen spille en aktiv rolle i å utvikle viktig fremtidig kompetanse for elevene? Både kommunikasjon og samarbeid foregår på ulike måter i forhold til hvem, hva og hvordan vi samhandler med andre. Kommunikasjon og samarbeid er aktivt tilstede når vi lærer gjennom dans, i dans eller om dans. Disse to fremtidige kompetansene er på mange måter naturlig integrert i dansefagets mangfoldighet. Det er heller ingen motsetninger mellom å lære gjennom dans, i dans og om dans, de tre går i hverandre og har betydning for hverandre. Gjennom de ulike opplevelsese- og læringsformer vi jobber med i dans; gjenskape, skape, utøve, vise frem, observere og vurdere, får elevene trening i å samarbeide og kommunisere. Disse opplevelsese- og læringsformene kan på så mange måter sammenliknes med viktige egenskaper i det profesjonelle yrkesliv. I arbeidslivet vil man møte utfordringer som vil kreve at man kan mestre det å gjenskape, skape, vise frem, observere og vurdere uansett hvilke yrker man har. Jeg tror at en arbeidsgiver vil sette pris på at man evner å jobbe med dette. Jeg tror også at å mestre dette kan være resultatet av god kompetanse innen kommunikasjon og samarbeid.

Gjennom denne oppgaven har jeg fått en større forståelse av hvordan kommunikasjon og samarbeid virker inn på elevenes læring. Dette er viktig for meg å ha innsikt i, fordi kommunikasjon og samarbeid er to viktige verktøy for meg som lærer. Jeg ønsker å ta med meg dette videre på min vei som danselærer for fremtidens voksne.

«Communication is like a dance. One person takes a step forward; the other takes one back. Even one misstep can land both on the floor in a tangle of confusion.» - Oprah

4.LITTERATURLISTE

- Askland, Leif og Sataøen, Svein Ole (2009) *Utviklingspsykologiske perspektiv på barns oppvekst*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Haraldsen, Heidi M (red) (2010) *Dans, Estetikk og samfunn*. Vollen: Tell forlag
- Juell, Elisabeth og Nordskog, T-J (2006) *Å løpe mot stjernene*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Lavås, Per og Handal, Gunnar (2000) *Yrkeskunnskap og kompetanse* (kompendium). Oslo: Cappelen akademisk.
- Ludviksen-utvalget (2014) *Elevenes læring i fremtidens skole, et kunnskapsgrunnlag*. Oslo: Utredning fra Ludviksen-utvalget: NOU, Norges offentlige utredninger 2014:7
- Lyngsnes, Kitt og Rismark, Marit (2007): *Didaktisk arbeid*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Løvset Glad, Åse (2002) *Dans på timeplanen*. Tell forlag (2002)
- Nordbotten, Gerd (2006) *Barns fysiske utvikling*. Kristiansand: Høgskoleforlaget
- Ogden, Terje (2009) *Sosial kompetanse og problemløsningsferd i skolen*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Qvamme, Børre (2005) *Dansens historie*. Oslo: Solum forlag
- Steensaasen, Svein og Sletta, Olav (1996) *Gruppeprosesser*. Oslo: Universitetsforlaget
- Woolfolk, Anita (2004) *Pedagogisk psykologi*. Trondheim: Tapir forlag.
- Wormnes, Bjørn og Terje Manger (2005) *Motivasjon og mestring*. Bergen: Fagbokforlaget
- Øzerk, Kamil (2006) *Opplæringssteori og læreplanforståelse*. Vallset: Oplandske bokforlag

Elektronisk kilde / Internett:

D.D Discovers Quotes (2011). Hentet fra URL:

<http://dd-discovers-quotes.blogspot.no/2011/05/communication-is-like-dance.html>
(10.05.2015)

Den kulturelle skolesekken (u.å.) Info om organisasjonen. Hentet fra: URL:

<http://www.kulturradet.no/den-kulturelle-skolesekken> , (04.05.2015)

- Den kulturelle skolesekken (u.å.). *Den kulturelle skolesekken. Nasjonale satsing på kunst og kultur til alle elever*. Hentet fra URL:
<http://www.kulturradet.no/dks/om-dks> , (04.05.2015)
- Kompetanse (2014). Hentet fra: <http://no.wikipedia.org/wiki/Kompetanse> (27.03.2015)
- Lieng, Hans (2014). *Elevenes læring i fremtidens skole. – Ludviksen-utvalget*. Hentet fra: URL: <https://www.utdanningsforbundet.no/Fylkeslag/Sor-Trondelag/Nyheter/2014/Elevenes-laring-i-fremtidens-skole---Ludvigsen-utvalget/> , (16.04.2015)
- Lundesgaard, Jon (2005). *Om kunnskapsbasen. Kunnskap, innovasjon og læring*. Hentet fra: URL: http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/133446/not08_2005.pdf?sequence=1&isAllowed=y , (15.04.2015)
- NOKUT (u.å.). *Begreper*. Hentet fra URL: <http://www.nokut.no/no/Fakta/Det-norske-utdanningssystemet/Nasjonalt-kvalifikasjonsrammeverk-for-livslang-laring/Begreper/Tabell-2/> , (27.03.2015)
- NOKUT (u.å.). *Begreper og termer i NKR*. Hentet fra URL: <http://www.nokut.no/no/Fakta/Det-norske-utdanningssystemet/Nasjonalt-kvalifikasjonsrammeverk-for-livslang-laring/Begreper/> , (27.03.2015)
- Panta Rei Danseteater (u.å.) Info om kompaniet. Hentet fra URL: <http://www.pantareidanseteater.com/om-oss> , (22.04.2015)
- P21 Partnership for 21st Century Learning (u.å.). *Framework for 21st Century Learning*. Hentet fra: URL: <http://www.p21.org/about-us/p21-framework> , (16.04.2015)
- Utdanningsdirektoratet (2011). *Generell del av læreplanen, Tre tradisjoner*. Hentet fra URL: <http://www.udir.no/Lareplaner/Kunnskapsloftet/Generell-del-av-lareplanen/Det-skapande-mennesket/#a3.2> (10.04.2015)
- Utdanningsdirektoratet (2012). *Læreplan i valgfaget sal og scene, skape*. Hentet fra: URL: <http://www.udir.no/kl06/SOS1-01/Hele/Hovedomraader/> , (22.04.2015)
- Utdanningsdirektoratet (2012). *Sosial kompetanse*. Hentet fra URL: <http://www.udir.no/Laringsmiljo/Bedre-laringsmiljo/Elevrelasjoner/Sosial-kompetanse/> , (24.04.2015)
- Wikipedia (2015). *Kunnskapsløftet*. Hentet fra: URL: <http://no.wikipedia.org/w/index.php?title=Kunnskapsloftet&oldid=13958348> , (22.04.2015)